

BALIZS DÁNIEL¹ – ERŐSS ÁGNES²

¹Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, Urbanisztika Tanszék

²Eötvös Lóránd Kutatási Hálózat, Csillagászati és Földtudományi Kutatóközpont, Földrajztudományi Intézet

balizs.daniel@urb.bme.hu

eross.agnes@csfk.org

Balizs Dániel – Erőss Ágnes: A kulturális sokszínűség nyomai a budapesti Népszínház utca nyelvi tájképében

Cultural diversity in the linguistic landscape of Népszínház Str., Budapest

Alkalmazott Nyelvtudomány, XXI. évfolyam, 2021/2. szám, 1–20.

doi:<http://dx.doi.org/10.18460/ANY.2021.2.001>

A kulturális sokszínűség nyomai a budapesti Népszínház utca nyelvi tájképében

Budapest does not have as sizeable, culturally (linguistically, ethnically) diverse neighbourhoods as many western European cities do. Still, Budapest has been welcoming recurring waves of migrant populations, thus we can be curious about how cultural diversity is reflected in the cityscape of Budapest. What sort of visual signs can we identify and how these modify/blend in with the urban landscape? By analysing the linguistic landscape of one street in the most diverse 8th district of Budapest, this research aims to answer the above questions, gaining new information about the multi-ethnic character and the special functions of a neighbourhood. It is found that although the dominant language is Hungarian, the names of many shops and various information are displayed in other languages as well and/or the name and/or the profile of shops display a clear reference to diverse cultures and languages.

Keywords: cityscape, linguistic landscape, ethno-business, Budapest, Népszínház Street

1. Bevezetés

A kulturális sokféleségre, azaz a nyelvükben, származásukban, szokásaikban eltérő közösségekre utaló sajátos jegyeket felfedezhetjük a városok és falvak arculatán, az épületeken vagy a települések morfológiai vonásaiban. Megfigyelhető ugyanakkor a gazdasági és gazdálkodási sajátosságokban is, amelyeket szintén vizsgálatunk tárgyává tehetünk, amikor az együtt élő közösségek térhasználatát kutatjuk. A tér eltérő módon történő értelmezése, illetve használata számos esetben vizuálisan is szembevető, így az utcákat járva felfedezhetjük, hogy az adott tér milyen különböző tradíciókkal, kultúrával, anyanyelvvel rendelkező csoportoknak ad otthont. Egy-egy ilyen séta alkalmával természetesen fogalmazódik meg a kérdés: mely közösségek élnek az adott térben, és milyen jelekről ismerjük fel jelenlétüket?

Egy terület multikulturális karakterének mérésére napjainkban már széles körben – bár Európa keleti felében még kevésbé – elterjedt módszer a nyelvi tájkép vizsgálata. A nyelvi tájképet kutatók szerint egy településen vagy annak kiválasztott részén élő népesség sokféleségét híven tükrözi a közterületeken felfedezhető feliratok, írott és egyéb vizuális jelek nyelvi megoszlása.

Magyarországon feltételezésünk szerint a nyelvi tájkép tanulmányozása látványos eredménnyel kecsegtet a Budapest 8. kerületében található Népszínház utcában, ahol a különböző kultúrájú, etnikumú közösségek megtelepedése immár évszázados hagyománnyal bír és a magyar fővárosba irányuló külföldi migráció következtében ez a folyamat jelenleg is zajlik. Kutatásunkban arra voltunk kíváncsiak, hogy a nyelvi tájkép felmérése alapján a Népszínház utca mennyire tekinthető kulturálisan sokszínűnek és mindez hogyan tükröződik a szóban forgó közterület arculatán.

2. Problémafelvetés, a kutatás háttere

A társadalmi diverzitás magas szintje számos formában befolyásolhatja egy település vagy egy közterület fizikai karakterét. A különböző kultúrák és közösségek egymás mellett, egymással keveredve, sőt akár egymásra rétegződve formálhatják és használhatják az őket körülvevő teret. Egyes helyszínek fizikai vagy mentális újrakonstruálása az urbánus tér mindennapi valósága mellett magában hordozza annak mindenütt jelen lévő szimbolikáját, amely egyúttal az azt használók szokásaira, gondolkodására és térfelfogására is nagy hatást gyakorol. A felülről irányított téralakítások általában gyorsan, ám gyakran a lokális dimenzió figyelmen kívül hagyásával érvényesülnek, míg a helyi társadalom lassabban, ugyanakkor saját igényeinek megfelelően formálja a teret (Berki, 2018).

Egy kulturális csoport láthatóságának növekedése a városi térre történő nem hivatalos igényként is megmutatkozik. A reprezentáció szintje rendkívül eltérő lehet, megnyilvánulhat a folyamatosan erősödő jelenlét mellett a közterületek használatának átformálásában, események szervezésében, az utcai nyelvezetben, intézmények kialakításában és gazdasági téren is; utóbbi saját tulajdonú és/vagy az adott közösséghez köthető termékeket, szolgáltatásokat kínáló kereskedelmi egységek által valósulhat meg. Kiváló példa erre Kuppinger szerint Stuttgart, ahol a mecsetek mint elsődleges helyek mellett más városi helyek és terek is jól láthatóan a muszlim szokások és normák „irányítása” alatt állnak, átmeneti és félig állandó muszlim tereket formálva és bizonyos helyzetekben (pl. mecsetek építése kapcsán) vállalva az esetleges konfliktusokat a többségi társadalommal (Kuppinger, 2014). Ennek ellenpéldájaként említhetjük Ferreira tanulmányát, amelyben a szerző rávilágít a városi térben nagyon jól érzékelhető afrikai közösség jelenlétére Lisszabonban, akiknek viszont nincs igazi reprezentációja (Ferreira, 2020).

A város és társadalma közötti kölcsönhatás – még ha közösségenként eltérő mértékben is – mindenképpen megmutatkozik. Blommaert és Maly (2014) értelmezésében a közterületek társadalmi küzdőterek és az ott dokumentálható nyelvi tájkép valójában – a szociális, migrációs és kulturális folyamatok leképeződéseként kialakult – társadalmi tájkép. A városi teret egyúttal a kommunikáció egyik fontos csatornájaként és a társadalmi folyamatok feletti

irányítás és ellenőrzés egyfajta terepeként definiálja, amelyből fakadóan „kommunikálni a közterületen lényegében annyit tesz, mint kommunikálni a hatalmi térben” (Blommaert & Maly, 2014: 3). A nyelvnek és az etnicitásnak a városképre, illetve az urbánus tér formálására gyakorolt hatását Azaryahu (2009, 2011) abban ismeri fel, hogy a helyteremtés (*place-making*) a múlt, valamint a személyes és társadalmi identitás (újra)építésének fontos módszere, amelyben a helynevek nagy szerepet játszanak. Másként fogalmazva a helynevek „városszöveget” (*city-text*) alkotnak, és az emlékezetpolitika eszközeként a történelem egy bizonyos változatát reprodukálják, hozzájárulva a helyi és a nemzeti összetartozás érzésének kialakulásához. A városi toponímiában rejlő lehetőségeket világszerte változatos formában aknázzák ki: az identitás erősítésére és a saját közösség határainak definiálására elsősorban kelet-európai példákat említhetünk (Ukrajna, illetve Krím-félsziget) (Kudriavtseva, 2020; Volvach, 2019). Széles körben alkalmazzák – a helyi kultúra autentikus jellegének kidomborítására többnyelvű feliratokon keresztül – a gazdaság, azon belül a turizmus élénkítésére (pl. Észak-Írország, Erdély) (Carden, 2012) vagy akár a társadalmi elégedetlenség kifejezésére is (pl. Görögország) (Fragopoulos, 2016).

Magyarországi vonatkozásban a nemzetiségi csoportok térnyerésére hatást gyakorló 20. századi társadalmi folyamatok tekintetében két típusról beszélhetünk. Az egyik tendencia a hazai cigánytelepek 1960-as évektől meginduló felszámolása, s így a romák fizikai megjelenése a települések belterületén, melyet nem sokkal később fokozódó városba áramlásuk is kísért (Kertesi & Kézdi, 1998). A másik nagy migrációs folyamatnak az 1990 után, de még inkább az egységes európai gazdasági térhez történő csatlakozást követően (2004) meginduló vándorlást tekinthetjük. Az Európai Unió tagság és a Schengen-övezethez tartozás vonzóbb migrációs célterületté tette hazánkat. Ennek egyik következményeként népesebb városainkban, különösen Budapesten, jelentősebb számban telepedett le a magyartól eltérő etnikai-kulturális háttérrel rendelkező, jellemzően ázsiai, afrikai és közel-keleti országokból származó népesség. Az arabul beszélő, továbbá a török, afgán, kínai, vietnámi stb. bevándorlók érkezését a kelet-közép-európai politikai és gazdasági változások velejárójának tekinthetjük (Keresztély és Szabó, 2006; Wallace és Stola, 2001). Másrészt elsősorban Budapest, de Magyarország egyes vidéki terei is otthont adnak jelentős számú nyugat-európai és amerikai, alapvetően magasabb státuszú letelepedőnek.

1. ábra. A budapesti Népszínház utca a Blaha Lujza tér torkolatában
(forrás: a szerzők saját felvétele)

A külföldiek letelepedésének intenzitása a mai napig messze elmarad a Nyugat-Európában tapasztaltaktól (Kincses, 2015), ugyanakkor a magyar fővárosban is egyre érzékelhetőbb, a mindennapok szintén tapasztalható jelei vannak a Magyarország határain túlról érkező népesség jelenlétének (Irimiás, 2009; Wong & Primecz, 2011) (1. ábra). A 2015-ös migrációs hullám időszakosan jelentősen átformálta egyes fővárosi terek használatát is (Hory & Benkő, 2017). A nyugat-európai városokban a bevándorlók ingatlanvásárlásai térbeli koncentrációt mutatnak (Kohlbacher et al., 2015), míg Budapest vonatkozásában e jelenség nem feltétlenül konkrét városrészekben, inkább funkcionális-morfológiai szempontból meghatározott zónákban (az átlagosan 100-120 éve épült önkormányzati bérházak övezete) figyelhető meg.

A tanulmány fókuszában azonban nem az egyes bevándorló csoportok lélekszámának becslése vagy lakhelyének meghatározása áll. Célunk a multietnicitás vizuális lenyomatának felmérése egy kiválasztott, központi fekvésű budapesti utcában, amely Budapest legsokszínűbb kerületében található. Tény, hogy Budapesten nem alakultak ki a nyugati nagyvárosokhoz hasonló bevándorlónegyedek, azonban a város egyes részein járva érzékelhetjük, hogy a külföldiek letelepedésével nemcsak új városi szolgáltatások jelentek meg, hanem új kultúrák, vallások, és ami tanulmányban számunkra a legfontosabb: új nyelvek, írásjelek bukkannak fel a városi köztérben.

3. Kutatási előzmények

Vizsgálatunkat személyes élményeink inspirálták. A Népszínház utca mindkettőnk napi élettere volt évekig, illetve ma is az. Szerettük volna megírni, illetve a tudomány nyelvére is lefordítani azt a nyelvi és etnikai sokszínűséget, ami ott körülvett minket. Úgy véltük, hogy a nyelvi tájkép (*linguistic landscape*) kutatásával foglalkozó olvasmányaink megfelelő értelmezési keretet és módszertant kínálnak a sokszínűség megragadására.

A nyelvi tájkép meghatározására a nemzetközi szakirodalom Landry és Bourhis 1997-es definícióját idézi leggyakrabban, amely szerint „egy adott terület, régió vagy városi agglomeráció nyelvi tájképét a hivatalos útjelző táblák, a reklámtáblák, az utcanevek, a helynevek, az üzletek feliratai és a kormányzati épületek hivatalos táblái adják” (Landry & Bourhis, 1997: 25, a szerzők fordítása). Az újabb kutatások nyomán mára a nyelvi tájkép sokkal tágabban értelmezhető. Egyrészt beletartoznak mindazok a képek, hangok, mozdulatok, gesztusok, amiket adott helyen a térben használnak az ott élők, vagy amelyek a helyi politika, történelem nyomán ott megjelennek (Shohany, 2015). Másrészt a térbeliség értelmezését kiterjesztik az online térre vagy az online és fizikailag létező térben megjelenített nyelvi jelek, szimbólumok, illetve ezek egymásra hatásának vizsgálatára (Vuosola, 2020).

Azon túl, hogy e feliratok rendelkeznek egyfajta alapvető tájékoztató szereppel (pl. útbaigazítanak), egyben szimbolikus jelölők is, amelyek tükrözik a nyelvek közti hierarchiaviszonyt, a hatalom nyelvvideológiáját, de a településen, régióban élő közösségek nyelvi vitalitásáról és a nyelvhasználat tudatosságáról is benyomást szerezhethünk általuk (Landry & Bourhis, 1997). Érdekes ugyanakkor hozzátennünk, hogy a fenti meghatározás több kontextusban túlhaladottnak számít, főként a városi arculatban már alapvető elemként megjelenő elektronikus feliratok jelenléte, az online fórumok egyre elterjedtebb használata vagy akár a belső (főként intézményi) terek vizsgálatának aktualitása miatt.

A nyelvi tájképre fókuszáló munkák egyaránt alkalmaznak kvantitatív és kvalitatív módszereket, illetve ezek kombinációját. A kvantitatív adatgyűjtés során felépített adatbázis rendszerint dokumentálja (pl. fotók révén) a kiválasztott terep közterületein látható összes feliratot. Ezt követi a felmért egységek kódolása, amely lehetővé teszi az elemzést. A kvalitatív kutatás során az adatok (pl. egymáshoz képesti pozíció, a köztérben hallható és látható nyelvek viszonya, a térhasználók percepciói) árnyalása, kontextusba helyezése valósulhat meg.

Az elmúlt két évtizedben mind kutatási terep, mind témaválasztás tekintetében rendkívüli mennyiségű tudásanyag halmozódott fel a nyelvi tájképről, jelen tanulmány csak a témához szorosan kapcsolódó szakirodalomból válogat. A városok nyelvítájkép-elemzésének egyik lehetséges kerete az identitás témaköre. Ebben a megközelítésben a nyelvi tájképben fellelhető jelek és kódok az ott élők azonosságtudatának kifejezői. Ebbe a keretbe illeszthető a hagyományos etnikai kisebbségeknek is otthont adó régiók, települések vizsgálata. Kárpát-medencei

viszonylatban aktív kutatómunka folyik a határon túli magyar lakta vidékek nyelvi tájképének feltárására. A teljesség igénye nélkül említjük Kárpátalja (Beregszászi, 2005; Csernicskó, 2015, 2019; Hires-László, 2015), a Vajdaság (G. Bogár E., 2021), Felvidék (Laihonen, 2012) vagy Burgenland (Szoták, 2017) nyelvi tájképének kutatását. Napvilágot láttak összehasonlító kutatások is az egyes régiókról (Laihonen & Csernicskó 2017; Hires-László et al., 2019) illetve a tematikus és történeti elemzéseket is tartalmazó szerkesztett kötetek tárják fel újabb és újabb rétegeit ennek a rendkívül összetett és folyton változó jelenségnek (Tódor et al., 2018). E tanulmányok nemcsak a kisebbségi nyelvhasználat módjai, formái miatt fontosak, hanem azért is, mert a hosszú időtávon rendelkezésre álló elemzések lehetővé teszik az időbeli dinamikák, a külső politikai (magyarországi nemzetpolitikai támogatások, ukrainai politikai változások vagy például a nyelvtörvény változásai) vagy épp gazdasági tényezők (pl. a turizmus) hatásának követését. Az utóbbi években megindult a nyelvi tájkép kutatása a Kárpát-medence egyéb tereiben is (Bauko, 2018; Bodó, 2018; Laihonen, 2012); nemcsak a közterületeken tapasztalható nyelvhasználat, hanem pl. a gazdasági nyelvi tájkép vonatkozásában is (Sorbán, 2018). A kelet-közép-európai régió többi országában a gyakori határváltozások, lakosságcserek és telepítések miatt is sok helyen élnek nyelvi-etnikai kisebbségek, amelyek nyelvi tájképének feltárása szintén elkezdődött (Pavlenko, 2010; Zabrodszkaja, 2014). A többnyelvű feliratok megléte, egymáshoz viszonyított pozíciója a kisebbség létezésének vizuális bizonyítékaként tételeződik, ezért rendszeres témája a helyi politikai csatározásoknak (Dragoman, 2011; Erőss, 2018; Patakfalvi-Czirják, 2015; Zahorán, 2016).

A nyugat-európai nagyvárosokban a bevándorló háttérű közösségek változatos módon alakítják a nyelvi tájképet. Ahogy Barni és Bagna olaszországi kutatásuk során leszögezik: egy etnikai közösség jelenléte (aránya) és etnolingvisztikai vitalitása között nem mutatkozik közvetlen kapcsolat (Barni & Bagna, 2010). Az általuk vizsgált olasz városok közül például Róma egyes negyedeiben a kínai nyelv dominánsnak számít, más városokban vagy egyéb etnikai közösségek esetében (románok, oroszok) ez viszont nem így alakul.

Távolabbra tekintve, Backhaus tokiói vizsgálata során az alapvetően egynyelvű közegben a nyelvi szolidaritás szerepét emelte ki, hiszen a nem japánul beszélő népesség alacsony részaránya nem indokolná többnyelvű feliratok jelenlétét Tokió utcáin (Backhaus, 2006). Különösen érdekes Muth kutatása a moldovai Chişinău-ban, ahol a város történelméből fakadóan a *lingua franca* szerepét nem az angol, hanem az orosz nyelv tölti be, jóval nagyobb jelentőséget mutatva a nyelvi tájképben, mint ami az orosz anyanyelvű népesség részarányából következne (Muth, 2014).

A nyugati városoktól eltérő módon Kelet-Közép-Európa nagyvárosaiban nem alakultak ki etnikus lakónegyedek, enklávék. Inkább az jellemző, hogy egyes lakóházakban vagy lakótömbben viszonylag sok bevándorló háttérű lakik. Az

egyes etnikai csoportok gazdasági tevékenységének térbeliségét vizsgálva azonban jellemző a térbeli koncentrációjuk, alapvetően egykori ipari területeken, a városközponttól távolabb. Ilyeneket talál(t)unk Prágában (Drbohlav & Čermáková, 2016), Varsóban (Sulima, 2012) vagy Budapesten (Sik & Wallace, 1999). Az általunk kiválasztott utca viszont épp azért érdekes, mert a központhoz közel fekszik, és nagy koncentrációban találhatóak benne adott etnikus, vagy vallási közösség igényeit kiszolgáló üzletek és szolgáltatások, illetve az ezeket reklámozó feliratok.

A nyelvi tájképpel foglalkozó magyar nyelvű munkák kétféle megközelítésben, egyfelől a magyar kisebbségi nyelvhasználat szempontjából, másfelől a hazai kisebbségek kapcsán elemezték a nyelvi tájképet. A határon túli magyar közösségekről már esett szó, a hazai kutatások közül mindenképpen említést érdemel Pachné Heltai Borbála (2017) gereszlaki (Baranya m.) vizsgálata, amely a mintaterület tradicionális német, és az alig pár éve gyarapodásnak induló finn közösségének lokális nyelvi tájképre gyakorolt hatásait taglalja. Fontos kutatások születtek a Borbély Anna (2020) nyelvészhez és munkatársaihoz köthető nyelvi tájkép-konferenciáknak köszönhetően is, amelyek révén számos, a magyarországi őshonos kisebbségek közterületi nyelvhasználatával foglalkozó tanulmány látott napvilágot. Témánk szempontjából ugyanakkor szintén fontos Bátyi Szilvia és szerzőtársai tanulmánya, amelyben Veszprém főutcájának nyelvi tájképét vizsgálva megállapítják, hogy annak ellenére, hogy a városban jelentős számú külföldi diák él vagy dolgozik, illetve 2023-ban Veszprém lesz Európa kulturális fővárosa, szinte elenyésző a magyartól eltérő nyelven elhelyezett feliratok száma (Bátyi et al., 2019). Más oldalról, Hévíz példáján Bátyi azt mutatja be, hogy a turizmus nyomán hogyan jelennek meg többnyelvű elemek a nyelvi tájképben (Bátyi, 2014).

Egy sajátos budapesti bevándorló háttérű közösség, a kínaiak lakóhelyválasztása kapcsán Irimiás Anna tanulmánya rámutat, hogy a koncentráció helyett inkább a hálózatba szerveződés jellemző. A bevándorlók lakóhelyválasztása kapcsán megjegyzi, hogy főként az érkezés utáni első években sokkal fontosabb a központhoz való közelség, ezért a bevándorlók inkább a belváros közelében maradnak. Ehhez hozzájárulnak Budapest 1990 utáni demográfiai és urbanisztikai folyamatai: a jelentős népességvesztés és a szuburbanizáció, aminek eredményeként a belváros 80.000 lakost veszített, jelentősen elöregedett, és az épületállomány is leromlott. A megürült és viszonylag olcsón elérhető lakásokat így sokszor bevándorlók bérelték ki (Irimiás, 2009).

4. A kutatási terep bemutatása

Kutatásunk terepe, a Budapest 8. kerületében, Józsefvárosban található Népszínház utca, a főváros egyik forgalmi csomópontját, a Blaha Lujza teret köti össze a Teleki László térrel. Az Osztrák-Magyar Monarchia évtizedeiben a birodalom minden részéből származó áruk és a fővárosba szerencsét próbálni

érkezők hada (napszámosok, cselédek) töltötték meg a környéket. A Népszínház utca mintegy kapu volt a nagyvárosra. A csaknem egy kilométer hosszú utcát számos nívós lakóépület övezi (Lajta Béla, Vidor Emil épületei), amelyek földszintjén az utca teljes hosszában, mindkét oldalon üzlethelyiségek sorakoznak, amelyek mai napig híven tükrözik a városszerkezetben betöltött kapuszerepet és a hagyományos kereskedelmi és szolgáltató funkciót.

A mindig nyüzsgő Népszínház utca szebb napokat is látott. A közterületek meglehetősen leromlott állapotban vannak, több tervezett beruházás, forgalomcsökkentés, zöldítés sem valósult meg. A köztudatban inkább úgy él, mint zűrzavaros hely, ahol azonban akármit meg lehet vásárolni, és gyakran történik valami izgalmas, veszélyes (lásd: 24.hu, RTL Klub). A Népszínház utca környékének lakói hagyományosan a munkás, cseléd és kispolgári rétegekből kerültek ki. Az egykori Monarchia minden részéből, de főként a keleti területekről érkeztek különböző nemzetiségű, vallású és nyelvű bevándorlók (magyarok, szlovákok, románok, zsidók és cigányok). A Monarchia széthullása, a városrész lakónépességének 22%-át adó zsidóság elhurcolása (Pelle, 2020), később az államosítás mind hozzájárult a terület átalakulásához, azonban mai napig erősen megmaradt kapufunkciója.

2. ábra. Színes fejkendőt viselő nők a Népszínház utcában (forrás: a szerzők saját felvétele)

A Népszínház Józsefváros egyik kiemelten fontos utcája, ami számos tekintetben leképezi a kerületben zajló folyamatokat, ezért néhány megállapítás erejéig kitérünk Józsefváros sokszínűségének bemutatására. Ehhez a 2013-2017 között zajló Divercities nevű EU FP7 projekt eredményeit használjuk fel. A projektben a társadalmi sokszínűséget a kutatók tágran értelmezték, vagyis az

etnikai vagy vallási dimenzió kivül a lakók szocioökonómiai státusát, életkorát, a köztük kialakuló interakciókat és attitűdöket is vizsgálták. Jelen tanulmányban a diverzitás egy szűkebb értelmezésénél maradunk, és a nem magyar etnikumú bevándorlók jelenlétére vagyunk kíváncsiak egy utca nyelvi tájképében. A 2011-es népszámlálás adatai szerint a 8. kerületben a lakónépesség 11,9%-a vallotta magát nem magyarnak, ami több mint kétszeresen felülmúlja a fővárosi átlag értékét (4,8%) (Fabula et al., 2017a). A hivatalos adat egyfelől jóval alacsonyabb a ténylegesnél, másrészt elfedi a kerületen belül tapasztalható különbségeket: a Divercities kutatói megállapították, hogy a romák aránya egyes kerületrészekben eléri a 40-50%-ot (Boros et al., 2016). Józsefváros kapufunkciója továbbra is tartja magát: kedvelt a vidékről a fővárosba költözők, illetve a különböző délkelet-ázsiai és afrikai bevándorlók körében. Ennek hátterében több tényező körvonalazódik: egyrészt a belvárosi kerületekhez viszonyítva kedvezőbb lakhatási és telephelybérleti díjak, a belvároshoz való közelség és az elérhető szolgáltatások nagy választéka. Fokozza a városrész etnikai sokszínűségét a studentifikáció: Józsefvárosban tizennégy felsőoktatási intézmény található, ahol évről évre több ezres nagyságrendben tanulnak külföldi hallgatók (Fabula et al., 2017b). Ahogyan a Divercities projekt anyagaiban is utalnak rá, a külföldi bevándorlók jelenléte a köztérben is látványos (2. ábra), példaként elsősorban az etnikai háttérű vállalkozásokat említik (Boros & Fabula, 2017). Saját kutatásunkban a nyelvi tájkép és a Népszínház utcában található kiskereskedelmi és szolgáltató funkciók felmérésével erről nyertünk részletes információkat.

5. A kutatás módszertana

Munkánkban a nyelvi tájkép kutatásának tisztán kvantitatív módszerét alkalmaztuk. A terepen kétszer történt felmérés, 2017-ben és 2020-ban. Ennek során az utcán végighaladva minden feliratot lefotóztunk, amit a házak, üzletek külső frontján, illetve az utcán, a falakon vagy az utcaburkolatokon láttunk. Amennyiben egy feliraton graffiti, ráragasztott üzenet vagy röplap jelent meg, azt külön rögzítettük, így ebben az esetben a nyelvi tájkép egy szélesebb értelmezése szerint jártunk el (Backhaus, 2006). A fotókat ezután adatbázisba rendeztük. 2017-ben összesen 461, 2020-ban 1184 rekord került rögzítésre (1. táblázat).

A helyszíni munka során 2017-ben 378 fotó készült, melyekről összesen 587 írott információt, képet, rajzot, egyéb szimbólumot stb. számoltunk össze; ez az érték a vizsgált terület összes, témánkba illő elemét tartalmazza. A feliratok jellegük alapján három kategóriába sorolhatók: hivatalos (önkormányzati felhívás, közműcégek értesítései stb.), magán (a kereskedelmi egységek feliratai, lakossági kezdeményezések – pl. apróhirdetés, graffiti stb.), illetve uniformizált. Utóbbi csoportba kerültek azon vizuális jelzések, melyek egy-egy, a témánk szempontjából elhanyagolható részletétől eltekintve nemcsak a Népszínház utcában, hanem szerte a kerületben vagy akár Budapesten hasonlóképpen jelennek meg (tiltás, felhívás veszélyre, üzletek nyitva tartása stb.). Az

uniformizált jelzéseket végül kiemeltük a végleges anyagból, mivel úgy véltük, figyelembe vételükkel eltávolodnánk a valós nyelvi tájképtől (vö. Laihonon, 2012).

Az uniformizált jelzések kivétele után 456 vizuális egység alkotta a végleges adatbázist. Mivel ezek 87,7%-a valamely kereskedelmi egység bejáratán/cégérén/kirakatában stb. szerepelt, indokoltnak tekintettük a feliratok nyelve és egyéb jellemzői mellett a boltok, éttermek, szolgáltatások karakterének vizsgálatát is, melyekből a Népszínház utcában 125-öt találtunk. Ennek megfelelően az eredmények ismertetése a továbbiakban kétféle vizsgálati egységen alapul, mindkettőhöz azon tényezők tartoznak, melyek esetükben relevánsnak számítanak.

A vizsgálatot – tekintettel a folyamatos társadalmi és gazdasági változásokra, pl. a migráns közösségeket érintő sajátos magyar kormányzati álláspontra, vagy a 2020 elejétől jelentkező járványkrízisre – 2020 nyarán megismételtük. A három évvel korábbi tapasztalatokból adódóan a hangsúly a nem magyar közösségek attitűdjének, valamint a pandémia lokális gazdasági hatásainak mélyebb megismerése felé tolódott. A második terepmunka során összesen 1412 írott jelet azonosítottunk, ebből 233-at minősítettünk uniformizáltnak, melyeket kiemelve a kutatás adatbázisából végül 1184 egységet elemeztünk. A felmérés a 2017. évihez hasonlóan kiterjedt a kereskedelmi egységekre is, melyekből a Népszínház utcában 139-et számoltunk össze.

6. Elemzési szempontok

A feliratokat és a kereskedelmi egységeket összesen kilenc szempont alapján vizsgáltuk (1. táblázat), jelen tanulmányban ezek közül hármát emelünk ki. A külön kategóriát alkotó uniformizált egységeket – ahogy korábban már leszögeztük – kiemeltük a végleges adatbázisból, tehát ezek nem jelennek meg az eredmények között. A végleges adatbázisból történő kiemelésük tapasztalataink szerint nem befolyásolta érdemben az eredményeket.

A három kiemelt témánk a feliratok nyelve (végső soron a nyelvi tájkép), valamint a kereskedelmi egységek megoszlása működésük (funkcionálnak-e vagy sem), illetve típusuk (szolgáltatás, üzlet, vendéglátóhely stb.) szerint. Utóbbi szempontot árnyalnunk kell. Kutatásunkban ugyanis nem az egységek típusa bizonyult relevánsnak (pl. bolt vagy étterem), sokkal inkább az, hogy az utcán megjelenített jegyeik alapján melyek tekinthetőek valamely etnikai kisebbséghez tartozónak, az „ethnobusiness” példájának.

1. táblázat. A kutatási egységek típusai, illetve a velük kapcsolatban álló tényezők
(forrás: a szerzők saját gyűjtése)

<i>kutatási egység</i>	<i>feliratok</i>	<i>kereskedelmi egységek</i>
<i>elemszám</i>	456 (2017) 1184 (2020)	125 (2017) 139 (2020)
<i>vizsgált tényezők</i>	• nyelv • vizuális megjelenés • íráskép • tartalom • hivatalos/magán • idegen nyelvű szöveg magyar fordítása • egyéb vizuális jelek	• üzlet/szolgáltatás típusa • működő/nem működő • külföldi/hazai • etno/nem etno

Az ethnobusiness kifejezés ilyen jellegű használatára a már megjelent publikációk egyikében sem találtunk példát. A kifejezés, számunkra meglepő módon, nem számít elterjedtnek; azon munkákban pedig, ahol megjelenik, egészen más értelmet nyer. Carstocea romániai és magyarországi kutatásaiban ethnobusiness-ként utal a helyi kisebbségi törvények által kínált lehetőségek erkölcsileg kifogásolható kihasználására. Ennek keretében adott etnikai közösségekhez valójában nem köthető személyek vagy szervezetek vallják magukat hivatalosan a közösség részének, a törvényi keretek által biztosított hatalmi pozíciók illetve pénzügyi eszközök elnyerésének reményében (Carstocea, 2011, 2012). A Pap által is jellemzett magyarországi gyakorlat alátámasztja ezt: a jelenség valóban létezik, utóbbi szerző az ethnobusiness kifejezés alkalmazása mellett ethnocorruption-ként is hivatkozik rá (Pap, 2008).

Nyugat-Európában a kifejezéssel a modern kori migráció kapcsán találkozunk: Ofner a németországi helyzetet elemezve a bevándorló vagy migráns gyökerű népesség hátrányos helyzete kapcsán mutat rá, hogy a Németország határain túlról származók csak az „ethnobusiness” következtetés alkalmazásával kerülhetik el a negatív megkülönböztetést. Ebben az esetben a kifejezés arra utal, hogy azon munkahelyeken, ahol a migrációs háttér nem jelent deklaráltan előnyt, a pozitív diszkrimináció hiánya azonnal a „nem németek” munkavállalási esélyeinek szignifikáns romlásához vezet (Ofner, 2006).

Tanulmányunkban az ethnobusiness jelentését egészen más keretek közé helyeztük. A kifejezést a kereskedelmi-szolgáltató egységek azon típusára alkalmazzuk, melyek etnikai karaktert hordoznak: fizikai jellemvonásaik, vizuális megjelenésük (az üzlet neve, az árucikkek/szolgáltatások származási helyének

feltüntetése, az árucikkek típusa) egyértelműen utalnak arra, hogy létrehozásuk és tulajdonviszonyaik valamely kisebbségi (döntő részben bevándorló háttérű, de legalábbis nem magyar) közösséghez kapcsolják őket, továbbá ezen kisebbségi/bevándorló közösségek igényeit (élelmiszer, hajviselet, telekommunikáció) szolgálják ki (3. ábra). Ugyanakkor a kereskedelmi egységek tipizálása nem csak etnikai jellegük alapján történhet, hiszen a Népszínház utcában (és Budapest más részein) számos olyan üzlet, szolgáltatás stb. működik, amelyeknek nincs sajátos „etno-” karaktere, ám egyértelműen külföldi származású tulajdonos üzemelteti (pl. kínai tulajdonú vegyesbolt). Kutatásunk szempontjából így releváns a tulajdonjog hazai-külföldi szempontú kategorizálása is. A „külföldi” kategória tehát cikkünkben az ethnobusiness-hez tartozók mellett olyan egységeket is jelent, amelyek alapvető, a többségi társadalom által is ismert és megszokott termékeket és szolgáltatásokat kínálnak, viszont tulajdonosuk bevándorló háttérű.

7. Kutatási eredmények

2017-ben a feliratok 68,4%-a (312 a 456-ból) tisztán magyar nyelvű volt, amely érték a döntően egynyelvű hazai környezetben alacsonynak tekinthető. Ugyan a nem magyar feliratok viszonylag magas aránya részben a nagyvárosi környezetből, azon belül az alapvetően kereskedelmi-szolgáltató funkciójú városrészből adódhat, a vizsgált terület többnyelvű, multikulturális jellege ettől függetlenül szembetűnő. Viszonylag nagy csoportot alkotnak az angol nyelvű feliratok (8,6%, 39 db), kisebb számban a kínai, a német, a szerb, sőt az urdu nyelv is képviselteti magát. A feliratok jelentős hányada (18,9%, 86 db) többnyelvű. Nagy számban találtunk érezhetően az újonnan érkezett, nem magyar ajkú népességet célzó, tisztán angol vagy angol-magyar szöveget (pl. a nemzetközi telefonálási lehetőséget kínáló ún. call-shop-ok kirakatában), melyek jól mutatják a lakosság diverz jellegét. A térbeli eloszlás mintázata véletlenszerű, a Népszínház utca bármely részén találtunk idegen nyelvű feliratot, viszont relatív sűrűsödésük figyelhető meg annak központi részén (a Fecske és a Vay Ádám utca között).

A kereskedelmi egységek csaknem negyede (26 a 125-ből, 20,8%) nem funkcionált, ez az érték magasnak (még ha nem is kiemelkedően magasnak) tekinthető, és az itt élő népesség jelentős fluktuációjával, illetve gyakran bizonytalan egzisztenciájával magyarázható. E szempontból a mintaterület belvárostól távolabb eső fele (a Nagy Fuvaros utcától a Teleki térig) kedvezőtlenebb képet mutat, bár itt a Teleki téri, nemrég felújított fedett piac által támasztott konkurencia hatásáról sem feledkezhetünk meg.

3. ábra. Az ethnobusiness egy példája a vizsgált területen
(forrás: a szerzők saját gyűjtése)

A kereskedelmi egységek nyolcadát (16 egység, 12,8%) soroltuk külső jegyei alapján az ethnobusiness kategóriába. Számuk ugyan nem nagy, viszont a magyarországi átlagtól való markáns eltérésük, vizuális egyediségük mégis meghatározó a Népszínház utca karakterében. Területileg elszórtan fordulnak elő, kínálatuk és vendégkörük sokfélesége jelentősen hozzájárul az utca sajátos hangulatához.

A valamely etnikumhoz köthető kereskedelmi egységek Budapest-szerte megtalálhatóak, a Népszínház utcában ugyanakkor kiemelkedő a területi koncentrációjuk. A 3. táblázatot áttekintve sejthetővé válik a jelenség, ami az ethnobusiness szerepét, súlyát még jelentősebbé emeli: az idetartozó üzletek, éttermek átlagtól alacsonyabb hányada (13%-a, ellentétben az átlagos 22%-kal) zárt be az utóbbi években, ami az újonnan érkezők nagyobb vállalkozókedvére utal. Ezt részben természetesnek vehetjük, hiszen e helyek a nem magyar ajkú, migrációs háttérű lakosság számára sokkal inkább az egymással történő találkozás, illetve a közösségi élet színterei is, mint a magyarok oldaláról az etnikailag „semleges” helyszínek.

A különleges helyzet indokolja, hogy néhány „etnikus” helyet közelebbről is górcső alá vegyünk. A Népszínház u. 24. alatt található „Srí Lanka Internet and Call Shop” (röviden: Lankanet) nem az általa kínált szolgáltatás, sokkal inkább a tulajdonos felfogását, identitását tükröző cégér révén nyújt különleges élményt az arra fogékonyaknak. A Srí Lanka-t ábrázoló térkép tudniillik csupán annak északi és keleti partvidékét tünteti fel, ignorálva az ország további részeinek létezését. Srí Lanka többnemzetiségű állam, népességének háromnegyedét az indoeurópai

szingalézok, 18%-át a dravida eredetű tamilok teszik ki (utóbbiak száma Srí Lankán 3,2 millió, Indiában 65 millió). 1983 és 2009 között Srí Lankán polgárháború dúlt, amely alatt a tamil kisebbség az országból történő területi kiválását katonai eszközökkel igyekezett elérni (Winslow & Woost, 2004). A rövid ideig fennálló, a központi kormányzat által el nem ismert „Tamil Ílam” (a tamil hadsereg által megszállt ország rész) a sziget északi, északnyugati, illetve keleti partvidékének tamil többségű részeire terjedt ki, ez pontosan megegyezik a 4. ábrán (balra) szereplő térképpel (De Votta, 2004). Joggal feltételezhetjük, hogy a példánkban említett, Srí Lankából kivándorolt tamil etnikumú személy vagy család számára a Népszínház utcában megnyitott internetkávézó cégére az önazonosság kifejezésének eszközévé vált, ami egyben látványos politikai állásfoglalás is.

4. ábra. Példák az ethnobusiness és a kulturális önkifejezés összefonódására
(forrás: a szerzők saját gyűjtése)

A Népszínház u. 21. alatt található Kashmir Bazar szintén az ethnobusiness érdekes példája, ahol a kirakat még a Népszínház utcában is kiemelkedő soknyelvűségével hívja fel magára a figyelmet. Az információk a magyar és az angol mellett a bolt profilját tükröző kasmíri urdu nyelven is szerepelnek, sőt maga a „Kashmír Bazar” (magyar nyelvű) felirat írásmódja is az urdu egyedi betűkészletére (nasztalík) emlékeztet (4. ábra, jobbra). 2018-ban a Kashmir Bazar tulajdonosa a szomszédos, azelőtt kocsmaként működő üzlethelyiséget is kibérelte, „Kashmír Éttermet” kialakítva várja azokat a vendégeket, akik szívesen kóstolnának sajátos dél-ázsiai ízeket.

2. táblázat. A feliratok nyelvének megoszlása a Népszínház utcában 2017-ben és 2020-ban
(forrás: a szerzők saját gyűjtése)

<i>összesen</i>	<i>2017</i>		<i>2020</i>	
	<i>456</i>	<i>%</i>	<i>1184</i>	<i>%</i>
<i>magyar</i>	312	68,4	800	67,6
<i>magyar és más</i>	80	17,5	148	12,5
<i>angol</i>	39	8,6	174	14,7
<i>angol és más</i>	6	1,3	15	1,3
<i>egyéb</i>	19	4,2	47	4,0

A felmérést 2020-ban megismételtük, a korábbihoz képest némileg eltérő hangsúlyokkal. Elsősorban arra voltunk kíváncsiak, hogy mennyire módosultak a feliratok arányai, illetve történt-e változás a Népszínház utca multikulturális jellegének vizuális vagy tapasztalatai úton történő észlelhetőségében. Érdeklődésünk homlokterében ezenkívül a városrész kereskedelmi-szolgáltató funkciójának esetleges változása, valamint az egységek – külföldi-hazai, illetve etno-nem etno alapú – tipizálása állt, ezen belül is az, hogy a különböző kategóriák működése kapcsán érezhető-e szignifikáns különbség. Az eredményekből általános következtetéseket természetesen nem vonhatunk le, hiszen azok csupán egy kiválasztott budapesti utcára vonatkoznak, ugyanakkor több, a közeljövőben is fontos társadalmi folyamatra utalhatnak.

Három év alatt a nyelvi megoszlás lényegében nem változott, ami értelmezésünkben arra utal, hogy az alapvetően kedvezőtlen politikai és gazdasági helyzet dacára a külföldi közösségek Népszínház utcai jelenléte stabil, a sajátos viszonyokra nem meneküléssel reagálnak. A reakciójuk lehet ellenben a bezárkózás, erre több jelzés értékű jelenség utal: 1. A két vizsgálat között eltelt három év alatt a magyar nyelvű feliratok aránya (68%) változatlan maradt, ellenben a többnyelvű írott jelek részesedése negyedével, 19%-ról 14%-ra csökkent (egyidejűleg az egynyelvű angolé 9%-ról 15%-ra nőtt). Ennek okát mélyebb vizsgálat hiányában nehéz pontosan meghatározni, így ebben a tanulmányban nem vállalkozunk erre. A jelenség sugallhatja a korábban a többségi társadalom felé történő nyitottság visszaesését, ami természetesen nem független a magyaroknak a bevándorló csoportok irányába közvetített attitűdjétől sem (2. táblázat). Ugyanakkor a nyelvi sokszínűség növekedésére is utalhat, aminek keretében mind inkább az angol válik a kereskedelem közvetítő nyelvéné. 2. Rejtett sokszínűség: a Népszínház utca magas diverzitása főként a „küszöbön belül” érzékelhető, az utca arculati karaktere nem tükrözi a kulturális sokszínűség tényleges szintjét. A közhasznú feliratok kevés kivétellel magyar nyelvűek, a privát egységek megoszlása sem közelíti meg azt az általános állapotot, ami –

idézve a terepmunka során megkérdezett helyieket – a „rengeteg a külföldi”, a „nagyon vegyes” és az „olyan sok itt a néger, hogy a cigányok és a zsidók szinte kiszorultak” megállapításokkal jellemezhető.

3. táblázat. A kereskedelmi egységek kategóriái státuszuk szerint 2017-ben és 2020-ban
(forrás: a szerzők saját gyűjtése)

<i>kereskedelmi egység</i>	<i>száma</i>		<i>működő %</i>		<i>bezárt %</i>	
	<i>2017</i>	<i>2020</i>	<i>2017</i>	<i>2020</i>	<i>2017</i>	<i>2020</i>
<i>külföldi</i>	39	51	82,1	72,5	17,9	23,5
<i>hazai</i>	86	88	77,9	59,1	22,1	35,2
<i>etno</i>	16	24	87,5	75,0	12,5	16,7
<i>nem etno</i>	109	115	78,0	61,7	22,0	33,9

A felsorolt tényezőkből fakad azon sajátos ellentmondás, hogy amíg a Népszínház utca vizuálisan kevésbé tűnik sokszínűnek, mint 2017-ben, addig a külföldi tulajdonú kereskedelmi egységek, illetve az ethnobusiness meghatározóbb, mint valaha. A 2020-as járványkrízis gazdasági hatásait a terület egyébként is alacsony bevételű, nem tőkeerős vállalkozásai közül sokan nem tudták kezelni. Az általában családi bázisú, ám annak megélhetését – más, nehezen definiálható bevételeknek köszönhetően – kevésbé meghatározó külföldi és/vagy etnovállalkozások viszont az átlagosnál nagyobb arányban maradtak működőképesek. Ebben feltehetően informális funkciójuk (pl. közösségi találkozóhely) is szerepet játszott, továbbá egyes közösségek (pl. kínaiak) esetében a korábban már említett hálózatosodás segíthetett a megváltozott gazdasági körülményekhez történő rugalmasabb alkalmazkodásban. A 2017-ben azonosított 125 egység 13, a 2020-ban összeszámlált 139 üzlet és szolgáltató 17%-a volt „etno”, míg 2017-ben 31, 2020-ban 37%-uk külföldi tulajdonban volt. Az ethnobusiness, valamint a külföldi üzletek már 2017-ben is stabilabbnak bizonyultak, ám 2020-ra a különbségek jóval látványosabbak lettek: külföldi/hazai, illetve etno/nem etno relációban egyaránt 13-14 százalékpontnyi differencia mutatkozott az előbbieik javára, azaz ennyivel kisebb arányban zártak be (3. táblázat). Utóbbi kapcsán fontos megemlíteni, hogy a válsághelyzet révén minden kategóriában sok üzlet szüntette be a működését, a külföldi tulajdonban lévők és az ethnobusiness-hez tartozók közül viszont az átlagnál jóval kevesebben.

8. Konklúzió

A kutatás során arra a kérdésre kerestük a választ, hogy a kulturális (esetünkben a nyelvi, származásbeli) sokszínűség hogyan és milyen mértékben gyakorol hatást a városi tér fizikai megjelenésére, arculatára, illetve funkcióira. A vizsgálat egy

kiválasztott soknemzetiségű budapesti közterületre fókuszált, válaszként a nyelvi tájkép felmérésének eszközeivel kíséreltük megalapozni.

Megállapítható, hogy a Népszínház utcában felfedezett feliratok, írott és képi jelek 32%-a nem vagy nem csak magyar nyelven szerepelt mindkét időpontban. Ennek felmérése után az utcaképet, illetve annak hangulatát számottevően meghatározó, nem magyar etnikumhoz köthető kereskedelmi egységekre fókuszáltunk, külön vizsgálva a külföldi/hazai, valamint az értelmezésünkben az ethnobusiness-hez köthető etno- illetve nem etno- vállalkozásokat. A vizsgált területen 2017-ben található 125 üzlet, szolgáltató- és vendéglátóhely közül 16-ot, 2020-ban a 139 egysége közül 24-et soroltunk az ethnobusiness kategóriájába: ezek azon helyek, melyek kínálatuk mellett reklámjaikkal, cégérükkel, felirataikkal egyaránt a hazaitól eltérő kultúrát közvetítenek; utalva egyúttal tulajdonosaik identitására. Jelentőségük számukon messze túlmutat: egyrészt a nem magyar nyelvű feliratok mellett nagyban hozzájárulnak a Népszínház utca egyedi miliójéhez, másrészt a 2020. évi krízishelyzetben átlagot messze meghaladó gazdasági rugalmasságot mutattak.

A Népszínház utca esete nemzetközi összevetésben alapvetően a közép-európai országok nagyvárosaival (Prága, Varsó) rokonítható: a külföldi népesség számának gyarapodása és a helyi kereskedelemben történő aktív részvétele jellemzi. Az újonnan érkezők aránya egyelőre alacsony, általuk dominált negyedek, „enklávék” nem jöttek létre, ugyanakkor a nyelvi tájkép következtetni enged arra, hogy Budapest mely részein élnek és dolgoznak viszonylag jelentős számban (ezek közül az egyik a Népszínház utca és környéke). Párhuzam a tőlünk nyugatra található (pl. német- és olaszországi) nagyvárosokkal a szegregáció alacsony szintje miatt felfedezhető ugyan, ellenben a külföldi népesség számának és arányának nagyságrendi különbségei okán érdemi hasonlóságról nem beszélhetünk. Budapest – ahogy több más társadalmi és gazdasági jelenség vonatkozásában – sajátosságokkal tarkított „átmeneti” típust képvisel, amelyet a kulturális diverzitás lassú, ám folyamatos növekedése és egyes városi negyedekben a városi arculat és térhasználat átformálódása jellemez.

A fentiek alapján a budapesti Népszínház utcát multietnikus közegként értékeljük, amely vizuálisan a közterületen megjelenő írott jelek, valamint annak miliójére nagy hatást gyakorló etnoüzletek, -szolgáltatók és -vendéglátóhelyek révén érzékelhető. Tapasztalataink – mindennapi rendszeres mozgás a területen, a helyiek megkérdezése – szerint az ott élők és az odalátogatók egyaránt a magyar főváros multikulturális, soknyelvű közegének tekintik a Népszínház utcát. Mindazonáltal jellemző a diverzitás „küszöbön belüli” magas szintje, a terület diverz jellege a közterületen csak mérsékelten jelenik meg. A Népszínház utcát csupán budapesti viszonylatban nevezhetjük unikális környéknek, amelyet etnikumtól függetlenül létező szociális problémák terhelnek, és amelynek kulturális kavalkádja nem mérhető számos más európai nagyváros multikulturális negyedeinek sokszínűségéhez.

Irodalom

- Azaryahu, M.** (2009). Naming the past: the significance of commemorative street names. In Berg, L. D. & Vuolteenaho, J. (eds), *Critical toponymies: the contested politics of place naming* (pp. 53–70). Farnham: Ashgate.
- Azaryahu, M.** (2011). The critical turn and beyond: the case of commemorative street naming. *ACME: An International E-journal for Critical Geographies*, 10/1, pp. 28–33.
- Backhaus, P.** (2006). Multilingualism in Tokyo: A look into the linguistic landscape. *International Journal of Multilingualism*, 3, pp. 52–66.
- Barni, M. & Bagna, C.** (2010). Linguistic Landscape and Language Vitality. In Shohamy, E. et al. (eds.), *Linguistic Landscape in the City* (pp. 3–18). Bristol–Buffalo–London: Multilingual Matters.
- Bartha Cs., Laihonon, P. & Szabó T. P.** (2013). Nyelvi tájkép kisebbségben és többségben: egy új kutatási területről. *Pro Minoritate*, 23, 13–28.
- Bátyi Sz.** (2014). Hévíz: nyelvi tájkép orosz ecsettel. *Alkalmazott Nyelvtudomány*, 14, 21–34.
- Bátyi Sz. et al.** (2019). #ECOC2023 – Are we ready? The linguistic landscape of the high street of Veszprém. *Alkalmazott Nyelvtudomány*, 19, 1–17. Letöltés: <https://www.researchgate.net/publication/338717485>
- Bauko J.** (2018). Komárom/Komárno névszemiotikai tájképe. In Tódor E. M. et al. (szerk.), *Nyelvi tájkép, nyelvi sokszínűség* (55–70). Kolozsvár: Scientia Kiadó.
- Beregszászi A.** (2005). „Csata” a szimbolikus térért, avagy a látható/láthatatlan anyanyelv. In Beregszászi A. & Papp R. (szerk.), *Kárpátalja: Társadalomtudományi tanulmányok* (158–178). Budapest–Beregszász: MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet–II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola.
- Berki M.** (2018). Lwów, Lemberg, Lvov, Lviv – Az „Oroszlánok városa” mint palimpszeszt. In Kőszegi M. et al. (eds.), *Etnikai földrajzi kutatások a posztszovjet térségben* (191–210). Budapest: ELTE TTK.
- Blommaert, J. & Maly, I.** (2014). Ethnographic Linguistic Landscape Analysis and social change: A case study. *Tilburg Papers in Culture Studies*, 100, pp. 1–27.
- Bodó B.** (2018). Sírok, sírfeiratok – olvasatok. A temesvár-józsefvárosi temető nyelvi tájképe. In Tódor E. M. et al. (szerk.), *Nyelvi tájkép, nyelvi sokszínűség* (149–176). Kolozsvár: Scientia Kiadó.
- Borbély A.** (szerk.) (2020). *Nemzetiségi nyelvi tájkép Magyarországon*. Budapest: Nyelvtudományi Intézet.
- Boros L. & Fabula Sz.** (2017). A sokszínűség érzékelése és megítélése Józsefvárosban. *Regio*, 25/4, 80–107.
- Boros L. et al.** (2016). Urban diversity and the production of public space in Budapest. *Hungarian Geographical Bulletin*, 65/3, pp. 209–224.
- Carden, S.** (2012). Making space for tourists with minority languages: the case of Belfast's Gaeltacht Quarter. *Journal of Tourism and Cultural Change* 10/1, pp. 51–64.
- Carstocea, A. E.** (2011). Ethno-business – the Manipulation of Minority Right in Romania and Hungary. *School of Slavonic and East European Studies*, 8, pp. 16–28.
- Carstocea, A. E.** (2012). „Ethno-business”: the unexpected consequence of post-1989 policies for the political representation of national minorities in Romania. Doctoral Thesis, UCL (University College London).
- Csernicskó I.** (2015). Nyelvek vetélkedése a nyelvi tájképben: kárpátaljai példa. *Alkalmazott Nyelvtudomány*, 15, 71–84.
- Csernicskó I.** (2019). *Fények és árnyak Kárpátalja nyelvi tájképéből*. Ungvár: II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont.
- De Votta, N.** (2004). *Blowback. Linguistic Nationalism, Institutional Decay and Ethnic Conflict in Sri Lanka*. Stanford, California: Stanford University Press.
- Dragoman, D.** (2011). Ethnic groups in symbolic conflict. The „ethnicisation” of public space in Romania. *Studia Politica: Romanian Political Science Review*, 11/1, pp. 105–121.
- Drbohlav, D. & Čermáková, D.** (2016). „A new song or evergreen...?” The spatial concentration of Vietnamese’ migrants businesses in Prague’s Sapa site. *Österreichische Zeitschrift für Soziologie*, 41, pp. 427–444.

- Erőss Á.** (2017). Politics of street names and reinvention of local heritage in the contested urban space in Oradea. *Hungarian Geographical Bulletin*, 66/4, pp. 353–367.
- Erőss Á.** (2018). *Szimbolikus terek és térhasználat többnemzetiségű városokban: Beregszász és Nagyvárád példája*. ELTE TTK Földtudományi Doktori Iskola. Doktori disszertáció. Letöltés: <https://doktori.hu/index.php?menuid=193&lang=HU&vid=19097>.
- Fabula Sz.** et al. (2017a). *DIVERCITIES: Dealing with Urban Diversity – The case of Budapest*. Szeged: University of Szeged.
- Fabula Sz.** et al. (2017b). Studentification, diversity and social cohesion in post-socialist Budapest. *Hungarian Geographical Bulletin*, 66/2, pp. 157–173.
- Ferreira, P. M.** (2020). Imperial Debris: Reflections on the Lisbon Cityscape in Contemporary Portuguese Fiction. *Journal of Lusophone Studies*, 5/2, pp. 93–110.
- Fragopoulos, G.** (2016). This is a Poem/Afto einai ena Poiima: Graffiti, public space and poetry in the contemporary Athenian cityscape. *Journal of Greek Media & Culture*, 2/1, pp. 67–84.
- G. Bogár E.** (2021). Egy, kettő, sok – vajdasági nyelvi tájképek. Az egy-, két- és többnyelvűség látható jeleinek nyomában. In Marko, Čudić, Edit, Bogar, Boglarka, Vermeki (eds.), *Četvrt veka beogradske hungarologije* (34–54). Belgrád: Universitet u Beogradu.
- Hires-László K., Horzsa G. & Letenyi L.** (2019). A kétnyelvűség mint üzleti érdek: Egy nyelvitájkép-kutatás eredményei a kelet-szlovák-magyar határ régióban. Kérdőíves, résztvevő megfigyelésen és szakértői interjúkon alapuló kutatás eredményei. *Fórum*, 21/4, 3–21.
- Hires-László K.** (2015). Nyelvi tájkép és etnicitás Beregszászon. In Márku A. & Hires-László K (szerk.), *Nyelvoktatás, kétnyelvűség, nyelvi tájkép* (160–185). Ungvár: Autdor-Shark.
- Hory G. & Benkő M.** (2017). The urban space of the migrant crisis: analysis of the spatial evolution of an informal transit camp in Budapest's historic city centre. *Architektúra & Urbanizmus*, 51/3-4, pp. 126–143.
- Irimiás A.** (2009). Az új kínai migráció - a Budapesten élő kínai közösség. *Statistikai Szemle*, 87/7-8, 828–847.
- Keresztély K. & Szabó J.** (2006). *Regaining multikulturalism? The Budapest Observatory*. Letöltés: http://www.budobs.org/pdf/Regaining_multiculturalism.pdf.
- Kertesi G. & Kézdi G.** (1998). *A cigány népesség Magyarországon*. Budapest: Socio-typo.
- Kincses Á.** (2015). *A nemzetközi migráció Magyarországon és a Kárpát-medence magyar migrációs hálózatai a 21. század elején*. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal.
- Kohlbacher, J., Reegel, U. & Schnell, P.** (2015). Place Attachment and Social Ties – Migrants and Natives in Three Urban Settings in Vienna. *Population, Space and Place*, 21/5, pp. 446–462.
- Kudriavtseva, N.** (2020). Reconfiguring identities within the cityscape: ideologies of decommunization renaming in Ukraine. *Ideology and Politics*, 1/15, pp. 2–21.
- Kuppinger, P.** (2014). Flexible topographies: Muslim spaces in a German cityscape. *Social & Cultural Geography*, 15/6, pp. 627–644.
- Laihonon, P.** (2012). Nyelvi tájkép egy csallóközi és egy mátyusföldi faluban. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 14/3, 27–49.
- Laihonon, P. & Csernicskó I.** (2017). Kísérlet egy összehasonlító vizsgálatra: a nyelvi tájkép dél-szlovákiai, székelyföldi és kárpátaljai falvakban. *Regio*, 25/3, 50–81.
- Landry, R. & Bourhis, R.** (1997). Linguistic landscape and ethnolinguistic vitality. *Journal of Language and Social Psychology*, 16, pp. 23–49.
- Muth, S.** (2014). Informal signs as expressions of multilingualism in Chisinau: how individuals shape the public space of a post-Soviet capital. *International Journal of the Sociology of Language*, 228, pp. 29–53.
- Ofner, U. S.** (2006). Symbolische Exklusion – Barrieren für Akademikerinnen mit Migrationshintergrund beim Zugang zum Arbeitsmarkt. In *Rassismus & Diskriminierung in Deutschland* (pp. 45–49). Berlin: Heinrich-Böll-Stiftung.
- Pachné Heltai B.** (2017). *Nyelvcseré és szezonális migráció egy többnyelvű magyarországi közösségben*. PhD-disszertáció. Budapest: ELTE BTK.
- Pap A. L.** (2008). Human Rights and Ethnic Data Collection in Hungary. *Human Rights Review*, 9, 109–122.

- Patakfalvi-Czirják Á.** (2015). Szimbolikus konfliktusok és performatív események a székely zászló kapcsán. *Regio*, 23/2, 41–76.
- Pavlenko, A.** (2010). Linguistic Landscape of Kyiv, Ukraine: A Diachronic Study. In Shohamy, E. et al. (eds.), *Linguistic Landscape in the City* (pp. 133–150). Bristol: Multilingual Matters.
- Pelle J.** (2020). *Józsefváros zsidó múltja*. Letöltés: https://jozsefvaros.hu/hir/74848/Jozsefvaros_zsido_multja/
- Sik, E. & Wallace, C.** (1999). The development of open-air markets in East-Central Europe. *International Journal of Urban and Regional Research*, 23, pp. 697–714.
- Sorbán A.** (2018). Nyelv–gazdaság–tájkép. A gazdasági nyelvi tájkép kutatásának néhány lehetséges iránya erdélyi nézőpontból. In Tódor E. M. et al. (szerk.), *Nyelvi tájkép, nyelvi sokszínűség* (177–192). Kolozsvár: Scientia Kiadó.
- Shohamy, E.** (2015). LL research as expanding language and language policy. *Linguistic Landscape*, 1/1–2, pp. 152–171.
- Sulima, R.** (2016). The Laboratory of Polish Postmodernity: An Ethnographic Report from the Stadium-Bazaar. In Grubbauer, M. & Kusiak, J. (eds.), *Chasing Warsaw. Socio-material dynamics of urban change since 1990* (pp. 241–268). Frankfurt-New York: Campus-Verlag.
- Szoták Sz.** (2017). Magyar nyelv és magyar népcsoport Burgenlandban. Nyelvi tájképek vizsgálata a többnyelvűség kontextusában. Letöltés: <https://pea.lib.pte.hu/bitstream/handle/pea/16323/szotak-szilvia-tesis-hun-2017.pdf?sequence=2&isAllowed=y>
- Tódor E-M, Tankó E. & Dégi Zs.** (2018). *Nyelvi tájkép, nyelvi sokszínűség I-II. kötet*. Kolozsvár: Scientia Kiadó.
- Volvach, N.** (2019). *Constructing Russian Nationalism in the Cityscape of Sevastopol*. 24th Annual World Convention (ASN), Harriman Institute, Columbia University, USA. Letöltés: <http://su.diva-portal.org/smash/record.jsf?pid=diva2%3A1513734&dsid=2798>
- Vuosola, L.** (2020). Minority positioning in physical and online spaces. *Linguistic Landscape*, 6/3, pp. 297–325.
- Wallace, C. & Stola, D.** (eds.) (2001). *Pattern of Migration of Central Europe*. Palgrave Macmillan United Kingdom.
- Winslow, D. & Woost, M. D.** (2004). *Economy, culture, and civil war in Sri Lanka*. Bloomington: Indiana University Press.
- Wong, L. & Primecz H.** (2011). Chinese migrant entrepreneurs in Budapest: changing entrepreneurial effects and forms. *Journal of Asia Business Studies*, 5/1, pp. 61–76.
- Zabrodskaja, A.** (2014). Tallinn: Monolingual from Above and Multilingual from Below. *International Journal of the Sociology of Language*, 228, pp. 113–129.
- Zahorán Cs.** (2016). Trikolórok, farkasok és turulok földje. Magyar és román szimbolikus gyakorlatok Erdélyben 1989 után. *Regio*, 24/1, 226–281.

Internetes források

- <https://atlatszo.ro/eroviszonyok/nyelvi-jogok/ahol-kirakat-a-multikulti-ott-a-magyar-nyelv-piaci-erteke-is-alacsony/>
- <https://erdelyinaplo.ro/aktualis/utcanevtablak-hatasos-a-megfelemlites#>
- <https://jo.444.hu/2018/10/03/nigeriai-fodraszat-pakisztani-etterem-torok-kozert-alban-pek-seta-a-legszinesebb-magyar-utcaban>
- https://rtl.hu/rtlklub/hazonkivul/cikkek/2013/05/22/a_nepszinhaz_utca_ahol_barmit_meg_lehet_kapni
- <https://24.hu/belfold/2016/07/06/egy-gazdag-utca-budapesten-ami-mindig-a-szegenyek-volt/>
- <https://24.hu/élet-stilus/2020/11/10/budapest-nepszinhaz-utca-kalapos-kalapkeszito-muzsikusz-vonokeszito-hangszerbolt-boltos-utcak/>